

Paweł Raja

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

WPŁYW ZMIAN ŚRODOWISKA NATURALNEGO NA STOSUNKI GOSPODARCZE W REJONIE BLISKIEGO WSCHODU ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM PROBLEMU DOSTĘPNOŚCI ZASOBÓW WODY

Streszczenie: Dotychczasowe konflikty na Bliskim Wschodzie powstawały na tle historycznym, kulturowym, stanowiąc polityczne bariery utrudniające współpracę i uniemożliwiając zagraniczną dyplomację. Kraje tego rejonu w niedługim czasie będą musiały stoczyć walkę o zasoby wody. Trudno jednoznacznie stwierdzić, jak te walki będą wyglądać, lecz na pewno do nich dojdzie. Rosnąca rola wody i jej umiejętne wykorzystanie zmuszają do podjęcia działań na szczeblu regionalnym. Taka integracja wpłynęłaby bezpośrednio na ogólną poprawę relacji gospodarczych, gdyż obecne powiązania są wynikiem nacisków ze strony organizacji międzynarodowych.

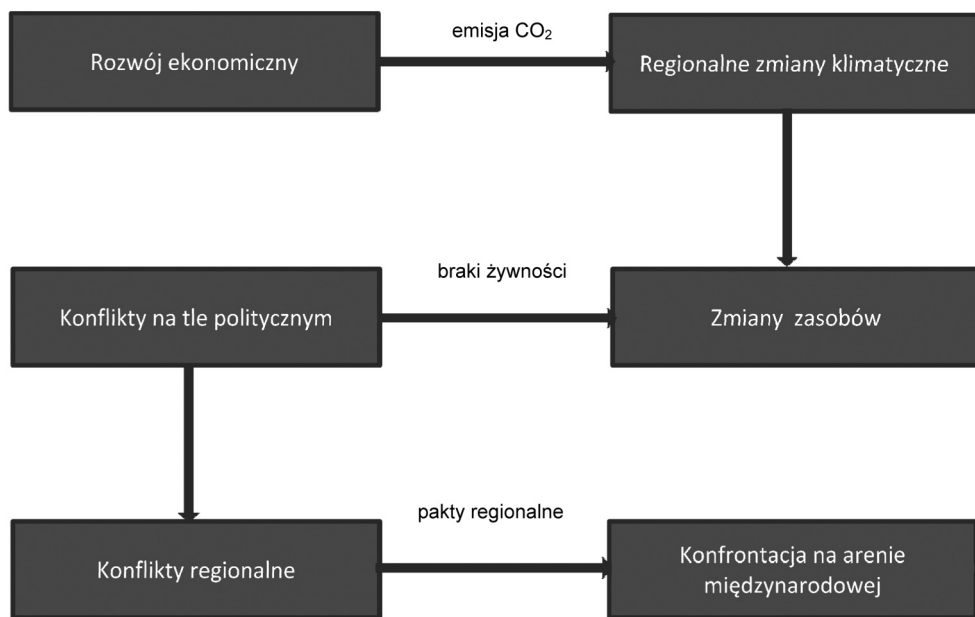
Słowa kluczowe: konflikt na Bliskim Wschodzie, zmiana klimatu, ochrona środowiska.

1. Wstęp

Bezpieczeństwo jednostek, grup, społeczeństw jest coraz częściej narażone na niebezpieczeństwa związane ze zmianami środowiska naturalnego. Zagrożenia te powstają samoczynnie – pomagamy im zanieczyszczając powietrze, wodę, wyciskując ograniczone zasoby naturalne. W różnych rejonach świata postrzegane są one odmiennie. Kraje południowe zmagają się z suszami, a uprzemysłowiona północ z kwaśnymi deszczami. Zmiana klimatu powoduje nierównomierne efekty na obszarze całego globu ziemskiego, a w konsekwencji dysproporcje w możliwościach rozwoju.

Pomimo wyraźnych i wszechobecnych powiązań, kwestie środowiska naturalnego są wciąż na marginesie problemów na poziomie kraju. Wydaje się, że sporo osób zajmujących się problemami wylesiania, stratami w ekosystemie czy zmianami klimatycznymi nie zauważa ich konsekwencji i oddziaływania na społeczeństwo. Z kolei jednostki czy organizacje zajmujące się szeroko pojętym terroryzmem, konfliktami społecznymi nie postrzegają ich źródeł w problemach związanych z przyrodą.

Jeżeli mówimy o zasobach wody, to Bliski Wschód jest najuboższym obszarem w to dobro w skali całego globu¹. Zmiany klimatyczne, które odpowiadają za wzrost poziomu mórz, powodują tu też coraz bardziej zmienną pogodę – z jednej strony susze, z drugiej powodzie. Rządy, politycy oraz opinia publiczna – poprzez media, muszą zrozumieć, że kryzys klimatyczny jest nowym i jak najbardziej realnym zagrożeniem dla tego rejonu, którego konsekwencje – poza ubytkami otoczenia naturalnego – wpłyną na gospodarkę, politykę oraz bezpieczeństwo. Ryzyko powstania konfliktów jest tym większe, im niższe są zasoby wody pitnej oraz wody potrzebnej do celów gospodarczych. W miejscu, gdzie obecnie mamy do czynienia ze stałymi napięciami i ciągle niestabilną sytuacją polityczną, kryzys ekologiczny, jego wpływ na społeczeństwo i gospodarkę z łatwością przenika państwowe granice i prowadzi do destabilizacji w całym regionie.

Rys. 1. Wpływ rozwoju ekonomicznego na zmiany klimatyczne i potencjalne powstawanie konfliktów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: E. Chalecki, *Environmental Security: A Case Study of Climate Change*, Pacific Institute for Studies in Development, Environment, and Security, 1998, s. 2.

Wymienione poniżej czynniki stanowią determinanty dla potencjalnych sporów, ale także wskazują kierunki współpracy i przeciwdziałania konfliktom:

¹ UNDP, *Human Development Report (HDR) – Beyond Scarcity: Power, poverty, and the global water crisis*, 2006, s. 135.

- 1) porozumienia międzypaństwowe, dotyczące sytuacji kryzysowych, np. w przypadku długookresowych susz;
- 2) wpływ na destabilizację gospodarki oraz czynniki polityczne, np. bezrobocie i masowa migracja ludności związana ze spadkiem opłacalności rolnictwa;
- 3) rozmiary wzrostu ekonomicznego;
- 4) porozumienia między ugrupowaniami politycznymi².

Należy zauważyć, że zmiany klimatyczne i pojawiający się z nimi kryzys stwarzają możliwości dla lokalnej, regionalnej i międzynarodowej współpracy, mającej na celu rozwiązanie – mogących się niestety nasilać – problemów. Wzrost zapotrzebowania na wodę oraz umiejętne zarządzanie zasobami i energią to kluczowe wyzwania dla istniejących rządów, które – głównie ze względu na historyczne zaszczości – nie współpracują ze sobą.

Niniejsza praca ma na celu scharakteryzowanie najwrażliwszych obszarów związanych ze środowiskiem naturalnym w regionie Bliskiego Wschodu. Obszary te wymagają szczegółowych regulacji prawnych oraz umiejętności zarządzania występującymi tam zasobami, gdyż brak takowych rozwiązań stwarza ryzyko konfliktów i sporów wśród społeczeństw wielu krajów. Wspomniane obszary tematyczne to:

- 1) spory dotyczące zasobów wody,
- 2) zniszczenia ziemi,
- 3) czynniki geostrategiczne – geopolityka.

2. Spory dotyczące zasobów wody

Zasoby słodkiej wody w rejonie Bliskiego Wschodu uważane są za niewystarczające. Z założenia woda dostępna jest dla każdego mieszkańca tej ziemi, ale jej ilość – z różnych względów – zależy od statusu społecznego odbiorcy.

Gospodarka wodna oparta jest na układzie:

- 1) wód dorzecza Nilu, Eufratu,
- 2) zbiorników na bazie wód gruntowych (istotne dla stosunków między Izraelem a Palestyńczykami),
- 3) wody wykorzystywanej do celów gospodarczych.

Powyższy układ przenika granice państwowe i wpływa bezpośrednio na powstawanie sporów dotyczących ilości wody i jej wykorzystania. Co równie istotnie, to fakt, że dostęp do wody jest nie tylko niezbędny do przetrwania, ale także do utrzymania – jeśli chodzi o społeczeństwo – pewnych standardów. Chodzi także o standardy bezpieczeństwa. Każde ze źródeł występujących na Bliskim Wschodzie jest przyczyną sporów i stanowi płaszczyznę wyraźnych konfliktów:

- 1) dorzecza rzek – Nilu, Tygrysu, Eufratu, Jordanu oraz przynajmniej 20 innych rzek (jeśli weźmiemy pod uwagę rzeki Afryki Północnej, określane mianem „arab-

² L. Freimuth, G. Bromberg, M. Mehyar, N. Al Khateeb, *Climate Change: A New Threat to Middle East Security*, United Nations Climate Change Conference, Indonezja 2007, (grudzień), s. 4.

skich”), które przenikają ustanowione w XX w. granice państw. Ich współzależność, z punktu widzenia potrzeb rozwoju ekonomicznego, jest ambiwalentna. Najważniejsze pytania dotyczą równomiernego dostępu oraz umiejętnego zarządzania tymi zasobami;

2) zbiorniki na bazie wód gruntowych, zapewniające świeżą wodą. Zasoby te charakteryzowane są ze względu na głębokość, możliwość wykorzystania źródła i stopień upolitycznienia umiejscowienia³. Istnieją także spory dotyczące metod wydobycia oraz wątpliwości dotyczące ilości wody, którą można wydobyć;

3) odsalanie wody morskiej – kraje Półwyspu Arabskiego zależne są od elektrowni zajmujących się odsalaniem wody morskiej. Technologie są drogie, muszą być importowane, a dostęp zarówno do nich, jak i do elektrowni jest stale monitorowany. Cały region podporządkowany jest dostawom z kilkunastu punktów odsalania wody morskiej. W przypadku zbrojnego konfliktu punkty te stają się strategicznymi.

Ochrona każdego z powyższych źródeł jest kwestią wrażliwą i podatną na presję społeczną. Równowaga między ochroną a wykorzystaniem skłania rządzące partie do demagogii i upolitycznienia, czym bezpośrednio wpływają na opinię publiczną.

2.1. Porozumienia w zakresie zasobów wody i ich wykorzystania

Rządy krajów Bliskiego Wschodu zdają sobie sprawę, że brak wody ograniczy szansę na rozwój gospodarczy, co w następstwie może zakłócić wewnętrzną „równowagę” polityczną, a także pogorszyć stosunki z innymi, sąsiadującymi krajami⁴. Poniżej przedstawione zostaną najważniejsze porozumienia państwowe.

a) Jordania – Izrael

Oba kraje podpisały traktat pokojowy w 1994 r. Zawierał on w sobie zapis dotyczący równego podziału zasobów, sposobów zaopatrzenia i miał prowadzić do „wszechstronnego i długotrwałego porozumienia” między oboma krajami poprzez obustronne rozpoznanie „prawowitego podziału” co do rzek, zarówno Jordan, jak i Yarmuk⁵. Jednym z celów tego traktatu było dążenie do kooperacji w dziedzinie rozwoju już istniejących elektrowni oraz poszukiwanie nowych źródeł wody.

Układ w swej pierwotnej postaci dotrwał do roku 1999, kiedy to Izrael z powodu przedłużającej się suszy nie był w stanie dotrzymać warunków umowy i dostarczyć wystarczającej ilości wody dla Jordanii⁶. Oczywiście Jordania powzięła „odpowied-

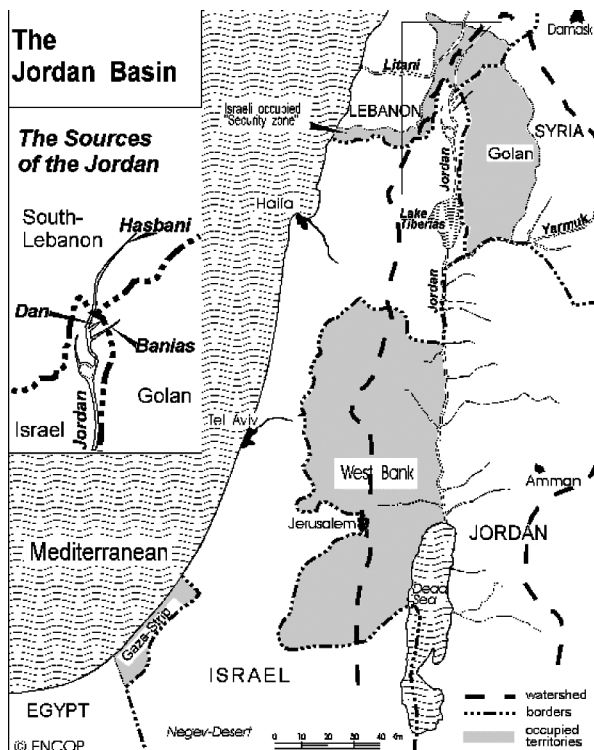
³ Artykuł 40 dotyczący porozumienia izraelsko-palestyńskiego, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/THE+ISRAELIPALESTINIAN+INTERIM+AGREEMENT+-+Annex+III.htm#app-40> (stan z 01.08.2011).

⁴ G. Hans, *Security and Environment in the Mediterranean: Conceptualizing Security and Environmental Conflicts*, Springer 2003, s. 729.

⁵ Traktat pokojowy między Jordanią a Izraelem, Artykuł 6 – *Water*, materiał dostępny pod adresem http://www.kinghussein.gov.jo/peace_6-15.html (stan z 01.08.2011).

⁶ A. Wolf, *Towards a Middle East at Peace: Hidden Issues in Arab–Israeli Hydropolitics*, Water Resources Development, vol. 20, 2004, s. 193-204.

nie kroki” przeciwko Izraelowi⁷. Choć epizod ten podkreśla słabość porozumień zawieranych na Bliskim Wschodzie, wskazuje jednocześnie na potrzebę konstruowania ich jako elastycznych układów przewidujących podobne zdarzenia.

Rys. 2. System rzeczny Jordan – Yarmuk

Źródło: S. Libiszewski, *Water Disputes in the Jordan Basin Region and their Role in the Resolution of the Arab-Israeli Conflict*, Environment and Conflicts Project, Occasional Paper No. 13, sierpień 1995, s. 11.

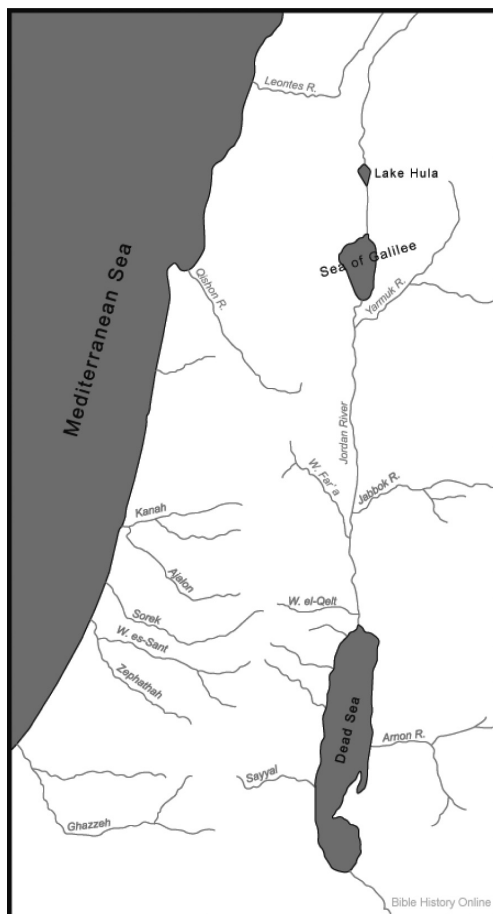
b) Izrael – Palestyna

W 1995 r. Izrael oraz oficjalny przedstawiciel Palestyny podpisali traktat pokojowy⁸. W wyniku istniejącej napiętej sytuacji politycznej oraz pilnej potrzeby ustale-

⁷ B. Allison, *The Water Component of the Peace Process between the Israelis and the Palestinians*, Master's Thesis, Fletcher School of Law and Diplomacy, maj 2000, materiał dostępny pod adresem: http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/related_research/berland/berland_toc.html (stan z 01.08.2011).

⁸ Materiał dostępny pod adresem: http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_now_oslo_accords_2.php (stan z 01.08.2011).

nia i podziału niewystarczających zasobów wody, Artykuł 40 Traktatu Pokojowego⁹ uznał potrzeby Palestyny i określał je na poziomie 28,6 mcm/rok oraz 70-80 mcm/rok w przyszłości (Palestyńczycy wysuwali żądania na poziomie 450 mcm/rok)¹⁰. Dalsze negocjacje odsunięto w czasie.

Rys. 3. Rozkład naturalnych zasobów wody na terenie Izraela

Źródło: materiał dostępny pod adresem: http://www.biblehistory.com/geography/maps/map_palestine_bodies_of_water.html (stan z 01.08.2011).

⁹ Artykuł 40 Traktatu Pokojowego między Izraelem a Palestyną, materiał dostępny pod adresem: <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/THE+ISRAELIPALESTINIAN+INTERIM+AGREEMENT+-+Annex+III.htm#app-40> (stan z 01.08.2011).

¹⁰ Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs (PASSIA), Jerusalem, Facts and Figures, rozdz. 7, Water and Environment, s. 294, materiał dostępny pod adresem: <http://www.passia.org> (stan z 01.08.2011).

Wszelkie negocjacje w rejonie Bliskiego Wschodu, dotyczące zasobów wody, powiązane są z procesami pokojowymi. Użytkowane źródła wody nie są ograniczone granicami państwowymi i stają się *explicite* przedmiotem międzynarodowych negocjacji. W tej sytuacji zabezpieczanie elektrowni odsalających wodę morską powinno być sprawą priorytetową. Przy względnej stabilizacji politycznej nieumiejętne i nieodpowiedzialne zarządzanie dostępem do wody może stać się łatwym punktem zapalnym.

3. Wykorzystanie zasobów ziemi

Problemy z nadmierną eksploatacją ziemi na Bliskim Wschodzie to przede wszystkim jej szybka deforestacja¹¹ oraz dezertyfikacja¹². Brakuje odpowiedzialności ze strony rządów i praktycznie nie ma ustaleń, ustaw dotyczących tych problemów. Cała uwaga i zaangażowanie skupiane są wokół konfliktów pomiędzy rządem a „fundamentalistami”. Sytuacja nie sprzyja ochronie środowiska, którego stan w tym rejonie staje się coraz gorszy.

Tamtejsze rolnictwo charakteryzowane jest przez kilka czynników, które w równym stopniu wskazują na kwestie związane z pogarszaniem stanu środowiska, jak i sposobów wykorzystania ziemi:

- słaba infiltracja deszczy związana z ich nieregularnością,
- niska urodzajność i zawartość składników mineralnych w glebie,
- wysoki stopień zasolenia,
- mało zróżnicowana szata roślinna pastwisk,
- niedobór zasobów wody,
- silny wpływ soli na erozję¹³.

Tabela 1. Zagospodarowanie terenu w regionie MENA

Wykorzystanie ziemi	Obszar (1000 ha)	%
Obszary stale nawadniane	7 372	0,77
Obszary pod uprawę (nawadnianie przez deszcz)	29 981	3,12
Obszary jałowe	330 633	34,37
Obszary pustynne	593 866	61,74
Suma	961 852	100,00

Źródło: obliczone na podstawie UNDCPAC/Dregne 1992, UNEP 1996, materiał dostępny pod adresem: <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/24724/7/113273-2.pdf> (stan z 01.08.2011).

¹¹ Materiał dostępny pod adresem: <http://science.jrank.org/pages/1971/Deforestation-Historical-deforestation.html> (stan z 01.08.2011).

¹² M. Nasr, *Assessing Desertification and Water Harvesting in the Middle East and North Africa*, ZEF, Discussion Papers on Development Policy, lipiec 1999, s. 12; materiał dostępny pod adresem: http://www.zef.de/fileadmin/webfiles/downloads/zef_dp/zef_dp10-99.pdf, s. 12 (stan z 01.08.2011).

¹³ Tamże, s. 14.

Biorąc pod uwagę cały region MENA, 62% jego powierzchni jest jałowa. Pięć państw Afryki Północnej: Egipt, Libia, Tunezja, Algieria i Maroko oraz dwanaście państw Bliskiego Wschodu: Bahrajn, Irak, Izrael, Jordania, Kuwejt, Liban, Oman, Katar, Arabia Saudyjska, Syria i Zjednoczone Emiraty Arabskie to w całości tereny suche, nieurodzajne. Ponad połowa powierzchni Arabii Saudyjskiej to pustynia.

4. Czynniki geostrategiczne – geopolityka

Relacje między geografiami a polityką w każdym kraju na Bliskim Wschodzie różnią się przede wszystkim ze względu na lokalizację, a w mniejszym stopniu przez system polityczny. Ta dywersyfikacja wzmocniana jest przez kwestie transgraniczne, tj. bezpieczeństwo, politykę i wspólną gospodarkę.

Kluczowe znaczenie w tym rejonie ma zaawansowanie prac nad bronią masowej zagłady, rozprzestrzenianie się handlu narkotykami i bronią oraz terroryzm. Wszystkie te zagadnienia są powodem niestabilności w rejonie i negatywnie wpływają na stosunki międzynarodowe.

Rys. 4. Usytuowanie państw w rejonie Bliskiego Wschodu

Źródło: materiał dostępny pod adresem: <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/me.htm> (stan z 01.08.2011).

Czynniki geostrategiczne, wpływające na niestabilność w rejonie oraz marginalizacja wpływu ochrony zasobów naturalnych:

- ruchy imigrantów (np. z Egiptu do ZEA),
- brak żywności spowodowany nieurodzajem (konieczność importu),
- nadmierne wykorzystanie terenów zasobnych w wodę,
- ustalenia OPEC dotyczące wydobycia ropy,
- bezpieczeństwo energetyczne,
- pan-arabizm (zjednoczenie ludów arabskojęzycznych bez uwzględniania ich różnorodności),
- fundamentalizm a wykorzystanie zasobów naturalnych oraz wpływ na młodzież¹⁴.

W rejonie Bliskiego Wschodu państwa z wyższym wskaźnikiem PKB są z jednej strony w wysokim stopniu zależne bezpośrednio od wydobycia ropy, z drugiej bazują na inwestycjach finansowych, na które środki pochodzą ze sprzedaży tego surowca. Występujące na rynkach fluktuacje cen powodują problemy związane z nierównomiernym przepływem pieniężnym oraz problem deficytu. Mimo to gospodarki wykazują tendencje rozwojowe, a ich pejoratywne postrzeganie może być wynikiem niezrozumienia kultury, sposobów myślenia oraz podejścia do finansów w duchu Koranu.

5. Wpływ zmiany klimatu na region Bliskiego Wschodu

Na Bliskim Wschodzie obserwujemy negatywny wpływ zmian klimatu na społeczeństwo i gospodarkę. Nie zakłada się poprawy sytuacji, ponieważ problemy środowiskowe są marginalizowane, a ich oddziaływanie postrzegane za ledwie w jednej płaszczyźnie.

Wśród zagrożeń i efektów zmiany klimatu wyróżnia się:

- 20% spadek opadów atmosferycznych¹⁵,
- 10% spadek zasobów wody do 2050 r.¹⁶,
- rosnące różnice temperatur,

¹⁴ N. Jabbour, *Islamic Fundamentalism: Implications for Missions*, International Journal of Frontier Missions 1994, vol. 11:2, s. 85; materiał dostępny pod adresem: http://www.ijfm.org/PDFs_IJFM/11_2_PDFs/06_Jabbour.pdf (stan z 01.08.2011).

¹⁵ B. Hans, *Impacts of Global Environmental Change for Water Resources of Israel and its Neighbors: New Security Dangers and Shifting Perceptions, Water Resources in the Middle East: Israel-Palestinian Water Issues – From Conflict to Cooperation*, Springer, vol. 2, Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace, 2007, s. 366.

¹⁶ G.A. Meehl, T.F. Stocker, W.D. Collins, P. Friedlingstein, A.T. Gaye, J.M. Gregory, A. Kitoh, R. Knutti, J.M. Murphy, A. Noda, S.C.B. Raper, I.G. Watterson, A.J. Weaver, Z.C. Zhao, *Global Climate Projections. In: Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 2007, s. 768; materiał dostępny pod adresem: http://ipcc-wg1.ucar.edu/wg1/Report/AR4WG1_Print_Ch10.pdf (stan z 01.08.2011).

- zwiększona ilość zaburzeń atmosferycznych w postaci długich okresów suszy i powodzi,
- znaczący wzrost poziomu morza – przewiduje się, że do końca XXI w. poziom Morza Śródziemnego wzrośnie o 0,3-1,0 m, powodując zalanie większości terenów wzdłuż delty Nilu oraz terenów Izraela, Libanu i Jordanii¹⁷.

Powyższe zagrożenia potęgują istniejące już konflikty, wzmacniają napięte stosunki między krajami oraz wywołują spory. Problemem jest nierównomierny dostęp do wody, nadmierna eksploatacja złóż ropy naftowej oraz brak inicjatyw na szczeblu administracyjnym, a także tworzenie wspólnych porozumień na arenie międzynarodowej.

6. Stabilność polityczna

Na Bliskim Wschodzie zwiększa się zapotrzebowanie na wodę nie tylko ze względów szybkiego rozwoju gospodarczego, ale także za sprawą rosnącej liczby ludności. Dla przykładu, populacja Jordanii podwoi się do 2035 r.¹⁸, a populacja Egiptu do roku 2065 wzrośnie o 84% w stosunku do liczby mieszkańców z roku 2000¹⁹. Przyrost ludności generuje wzrost zapotrzebowania na wodę. Niesie to z kolei za sobą presję ze strony społeczeństwa i pogorszenie stosunków między państwami regionu.

Przeważające zasoby wody pochłania rolnictwo. W Jordanii ponad 70% zużycia wody przypada na rolnictwo, w Izraelu prawie 50%. Ma to miejsce pomimo wciąż malejącego udziału tego sektora w PKB kraju, które szacuje się w przedziale 2-10% dla Jordanii oraz 2% dla Izraela. Nie jest możliwa zmiana tego zjawiska ze względów zarówno politycznych, jak i ideologicznych²⁰. Zmiana klimatu wzmacnia napięcia, a niebezpieczeństwo wystąpienia nowych konfliktów wydaje się nieuniknione.

Zmiana klimatu będzie występować w roli „inicjatora” sporów, podkreślającego przede wszystkim niedostatek zasobów wody oraz nadmierną eksploatację złóż ropy naftowej. „Zachowanie *homo economicus* i zmiany klimatyczne wpłyną na osoby z wyższym wykształceniem, by redefiniować swoje potrzeby”²¹ – oznacza to migrację ludności.

¹⁷ Arab Environment Monitor, *Egypt's Nile Delta Threatened by Climate Change*, 27 lipca 2007; materiał dostępny pod adresem: www.arabenvironment.net/archive/2007/8/304072.html (stan z 01.08.2011).

¹⁸ Jordan Department of Statistics, *Jordan in Figures, Selected Indicators for 2005*, materiał dostępny pod adresem: http://www.dos.gov.jo/dos_home/jorfig/2005/jor_f_e.htm (stan z 01.08.2011).

¹⁹ Materiał dostępny na stronie: http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/countries/data_sheets/cty_ds_EGY.html (stan z 01.08.2011).

²⁰ B. Gidon, *Middle East Environmental Security: The Jordan River Basin Area Case Study*, Friends of the Earth Middle East, wrzesień 2001, materiał dostępny pod adresem: http://www.foeme.org/docs/Environment_Security_Case_Study.pdf (stan z 01.08.2011).

²¹ B. Hans, *Impacts of Global Environmental Change for Water Resources of Israel and its Neighbors: New Security Dangers and Shifting Perceptions, Water Resources in the Middle East: Israel-Palestinian Water Issues – From Conflict to Cooperation*, Springer, vol. 2, Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace 2007, s. 361.

Poniższe czynniki będą miały decydujące znaczenie, jako determinanty potencjalnych konfliktów wraz ze zmieniającym się klimatem:

- istnienie bilateralnych porozumień w kwestii wykorzystania zasobów wody oraz utrzymanie niezbędnych rezerw,
- destabilizujący wpływ czynników ekonomicznych i politycznych, np. bezrobocie, masowa migracja wywołana nieurodzajem oraz powódzie na terenach rolnych,
- ustalenia i inicjacja reform oraz przyzwolenie społeczne,
- podział odpowiedzialności za eksploatację zasobów między państwami w regionie,
- wspólna polityka ochrony środowiska na szczeblu międzynarodowym.

7. Czynniki ekonomiczne wpływające na stabilność polityczną

Wraz ze zmianą klimatu i jego oddziaływania na zasoby wody, rolnictwo – stanowiące podstawę utrzymania dla znaczącej części ludności regionu – staje się nieproduktywne. Biedni farmerzy, zamieszkujący chociażby tereny Jordanii, zostaną zmuszeni

Rys. 5. Wody gruntowe zasilające rolnictwo w strefie Gazy

Źródło: MEDA Database on transboundary aquifers (ESCWA-UNESCO-UNECA-UNECE); materiał dostępny pod adresem: http://www.inweb.gr/html_reports/Coastal%20Aquifer.html (stan z 01.08.2011).

do migracji. Z innej strony, dla Palestyńczyków z obszaru Gazy zagrożeniem staje się rosnący poziom morza, zmiany w poziomie wody gruntowej oraz podtopienia.

Rządy państw w rejonie Bliskiego Wschodu stoją naprzeciwko rosnących trudności związanych z zapewnieniem zasobów wody dla coraz szybciej rosnącej liczby ludności. Niedobór tych zasobów, wywołany zmianami klimatu, prowadzić będzie do manifestowania niezadowolenia w stosunku do rządów, czego wynikiem może być w dalszej perspektywie pogłębianie się i powstawanie nowych sporów²². Jeśli uwzględnimy jedynie porozumienia i spory dotyczące wody, to możemy wyróżnić:

- porozumienie Izrael – Palestyna,
- porozumienie Izrael – Jordania,
- brak wspólnej polityki Izrael – Syria – Liban,
- porozumienie dot. zasobów Yarmuk między Syrią a Jordanią.

Dla państw MENA, w porównaniu do innych rozwijających się krajów, potencjał poprawy środowiska jest wyższy, zważywszy na potencjalną liberalizację handlu, wzrost przedsiębiorczości i przepływów pieniężnych, związanych z lepszym rozumieniem zasad finansów islamskich oraz odpowiednią interpretacją Koranu, która wyraźnie wskazuje na konieczność „umiejętnego” wykorzystania zasobów naturalnych, które ostatecznie nie są własnością człowieka²³.

8. Podsumowanie

Większość państw Bliskiego Wschodu zasobna jest w bogactwa naturalne oraz technologie, które mogą stanowić odpowiedź na zmiany klimatu. Paradoksalnie – rejon ten, jako jeden z największych emitentów gazów cieplarnianych, odczuwa negatywy złej strategii rozwoju ekonomicznego, które szybko przekładają się na niezadowolenie ze strony społeczeństwa i wywołują konflikty na arenie międzynarodowej, a argument, że nadmierna eksploatacja zasobów wody będzie czynnikiem decydującym o kształcie polityki międzynarodowej i wspólnej polityki ochrony środowiska wydaje się argumentem przekonywującym w odniesieniu do obecnej sytuacji w regionie.

Bliski Wschód potrzebuje spójnej polityki dotyczącej długoterminowego planowania i zarządzania zasobami wody. Taka polityka mogłaby zostać zaakceptowana przez trzecią stronę – w tym przypadku np. państwa europejskie bądź organizacje międzynarodowe, które swoje stanowisko poparłyby niezależnymi badaniami. Trudności mogą pojawić się w zaakceptowaniu tych organów. Nietrudno zauważyć możliwości nowych konfliktów, z drugiej strony istnieje miejsce na konkretne działania i wspólne próby przeciwdziałania temu zjawisku.

²² B. Byman, *The Future Security Environment in the Middle East*, raport przygotowany dla rządu USA, Rand Corporation, 2004, s. 58-59; materiał dostępny pod adresem: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1640/MR1640.pdf (stan z 01.08.2011).

²³ S. Alpay, *Economic Development, Openness to Trade and Environmental Sustainability in the MENA Countries*, Tobacco and Alcohol Regulation Authority of Turkey, s. 11.

Literatura

- Allison B., *The Water Component of the Peace Process between the Israelis and the Palestinians*, Master's Thesis, Fletcher School of Law and Diplomacy, maj 2000.
- Alpay S., *Economic Development, Openness to Trade and Environmental Sustainability in the MENA Countries*, Tobacco and Alcohol Regulation Authority of Turkey, s. 11.
- Arab Environment Monitor, *Egypt's Nile Delta Threatened by Climate Change*, 27 lipiec 2007.
- Byman B., *The Future Security Environment in the Middle East*, raport przygotowany dla rządu USA, Rand Corporation, 2004, s. 58-59.
- Chalecki E., *Environmental Security: A Case Study of Climate Change*, Pacific Institute for Studies in Development, Environment, and Security, 1998, s. 2.
- Freimuth L., Bromberg G., Mehyar M., Al Khateeb N., *Climate Change: A New Threat to Middle East Security*, United Nations Climate Change Conference, Indonezja, grudzień 2007, s. 4.
- Gidon B., *Middle East Environmental Security: The Jordan River Basin Area Case Study*, Friends of the Earth Middle East, wrzesień 2001.
- Hans B., *Impacts of Global Environmental Change for Water Resources of Israel and its Neighbors: New Security Dangers and Shifting Perceptions*, *Water Resources in the Middle East: Israel-Palestinian Water Issues – From Conflict to Cooperation*, Springer, vol. 2, Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace, 2007, s. 361, 366.
- Hans G., *Security and Environment in the Mediterranean: Conceptualizing Security and Environmental Conflicts*, Springer, 2003, s. 729.
- Jabbour N., *Islamic Fundamentalism: Implications for Missions*, International Journal of Frontier Missions 1994, vol. 11:2, s. 85.
- Jordan Department of Statistics, *Jordan in Figures, Selected Indicators for 2005*.
- Libiszewski S., *Water Disputes in the Jordan Basin Region and their Role in the Resolution of the Arab-Israeli Conflict*, Environment and Conflicts Project, Occasional Paper No. 13, sierpień 1995, s. 11.
- Meehl G.A., Stocker T.F., Collins W.D., Friedlingstein P., Gaye A.T., Gregory J.M., Kitoh A., Knutti R., Murphy J.M., Noda A., Raper S.C.B., Watterson I.G., Weaver A.J., Zhao Z.C., *Global Climate Projections. In: Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 2007, s. 768.
- Nasr M., *Assessing Desertification and Water Harvesting in the Middle East and North Africa*, ZEF, Discussion Papers on Development Policy, lipiec 1999, s. 12.
- Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs (PASSIA), Jerusalem, Facts and Figures, *Rozdział 7, Water and Environment*, s. 294.
- UNDP, *Human Development Report (HDR) – Beyond Scarcity: Power, poverty, and the global water crisis*, 2006, s. 135.
- Wolf, *Towards a Middle East at Peace: Hidden Issues in Arab-Israeli Hydropolitics*, Water Resources Development, vol. 20, 2004, s. 193-204.

Źródła internetowe (stan z lipca 2010)

- http://www.biblehistory.com/geography/maps/map_palestine_bodies_of_water.html
- <http://science.jrank.org/pages/1971/Deforestation-Historical-deforestation.html>
- http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/countries/data_sheets/cty_ds_EGY.html
- http://www.inweb.gr/html_reports/Coastal%20Aquifer.html
- http://www.kinghussein.gov.jo/peace_6-15.html

<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/THE+ISRAELIPALESTINIAN+INTERIM+AGREEMENT+-+Annex+III.htm#app-40>

http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_now_oslo_accords_2.php

<http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/me.htm>

THE INFLUENCE OF CLIMATE CHANGE ON ECONOMIC RELATIONS IN THE MIDDLE EAST REGION WITH A SPECIAL CONSIDERATION OF WATER SUPPLY

Summary: In the Middle East conflicts have been based on history and psychological background. They made mutual cooperation harder. Current situation in the region heads for the conflict over water. It is difficult to predict how the conflict is going to look like, but it will appear for sure. The growing role of water and its efficient usage make the Middle East countries commence actions on the regional level. Such an integration would directly influence the general improvement of economic relations because nowadays these connections are the result of pressure put by international organizations.